

La liberaziun da la Val Müstair 1762

Autor(en): **Largiadèr, Anton**

Objektyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **75 (1962)**

PDF erstellt am: **11.09.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-226199>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

La liberaziun da la Val Müstair 1762

*dad Anton Largiadèr, Turich
(tradüit in rumantsch da Padrot Nolfi)*

Fats precedaints

La Val Müstair po quaist an celebrar il schlubgiamaint da drets suverans chi succedet avant 200 ans, dimena dal 1762. Nus venerain quist evenimaint cun respet e reverenza.

Scha nus pensain a las valladas, las citads, ils cumünets da nossa patria svizra, schi inscuntraina üna granda quantità d'evenimaints istorics chi pelplü van inavo a lur prüm manzun in vegls documaints o a la fundaziun da citads tras qualche capabel guvern. In buna memoria ans restan pustüt las festas naziunalas. Uschè pensaina a la festa da l'an 1941 in algordanza a la Lia da las Trais Forestas d'avant 650 ans. In nos Grischun gnit celebrà l'an 1899 la festa da Chalavaina e dal 1953 in möd pü modest l'uniun cun la patria svizra.

Noss perdavants in Val Müstair inchaminettan ün'otra via. Scha nus vulessan ir inavo sün ils prüms manzuns istorics, schi pudessna bainbod derasar la parola «1200 ans Val Müstair». Que füt Carl il Grand, chi dal 780 arcugnuschet la granda importanza dal passagi sü dal Vnuost sur l'Umbrail in Vuclina, que chi l'animet da fundar a las rivs dal Rom üna clostra, nomnada da temp vegl la clostra da Tuberis, hoz bain cunschainta suot il nom da clostra San Jon Battista da Müstair.

Il nouv beamaint eira üna chasa da Dieu, serviva però a l'istess temp eir al mantegnimaint da la pussanza reala, egualmaing sco otras clostras al cumanzamaint dal Temp d'immez. Quaista situaziun para bain evidainta, scha as pensa cha Carl il Grand s'avaiva acquistà l'Italia e lià plü ferm a sai la Baviera. Uschè eira seis prüm pisser, da's sgürar la fideltà da seis aderents in als confidand las vias ed ils passagis sur ils cuolmens.

Intant cha nus celebrain la liberaziun da nossa Val s'impissaran quels chi cugnuoschan ils evenimaints per part tragics e per part bain allegraivels our da l'istorgia da nos chantun, cha que as tratta d'üna solita episoda. Per nus però va que per nos terratsch; nus ans alordain al di cha nossa Val füt liberada e survgnit inavo seis drets suverans per saimpermâ.

Las duos grandas pussanzas chi s'opponivan in nossas valladas reticas appareschan in summa clerità. Davant nus as alvainta l'ovais-ch da Cuaira. Daspö il declin dal temp roman eira el la guida spirituala in Rezia. Planet as avaiava fuormada üna diocesa bain consistente da l'administraziun clericala. Quaista tendschaiva suroura il Lai Rivaun, cumpigliaiva il Muntafun, la Val dal Rain sangallaisa, la Val d'Ursera e las vals transalpinas — la Bergiaglia, il Mesoc e la Val Müstair. Vers l'oriaint as derasaiva l'ovais-chia da Cuaira infin a Maraun, cumprais la tuor Tirol. (Il Puschlav appartgnaiva a l'ovais-chia da Como.)

In quista regiun ordinaivan ils ovais-chs da Cuaira la vita ecclesiastica, as basand sün numerusas plaivs e clostras chi fuormaivan il centrum da la missiun interna.

Ma amo d'ün'otra vart as fettan ils ovais-chs da Cuaira valair. Ils rais germanais als regalaivan drets suverans ed eir possess fundiari; ils protegiaivan cunter alienaziun illegala da lur bains e cunter tuotta restricziun da lur drets spirituals. Tras quaista protecziun as pudet l'ovais-chia davo üna chafuola decadenza a partir da l'an 823 d'ürant divers decennis darcheu stabilir. Pro'l sustegn surnomnà appartgnaiva eir la donaziun da la clostra Tuberis q. v. d. la clostra da San Jon a Müstair. Quaist fat furmet da quinder invia la fundamainta da l'autorità temporal da l'ovais-ch sur la Val Müstair, chi as pudet mantgnair infin a l'an 1762. Que as trattet d'ün lung domini chi subit d'ürant ils seculs üna granda evoluziun.

Co ais que tuot dvantà? Fingia aint ils prüms temps vezzain nus co cha'l pövel as fa valair, co ch'el chatta sia uniun ed ün bun retegn aint illa Lia da la Chadè (1367). L'impuls a quaista unida det l'intenziun da l'ovais-ch, da surlaschar l'administraziun temporal da sia ovais-chia al duca d'Austria. A quaist intivar seguit la reacziun dal pövel cunter la penetraziun d'üna pussanza, in furmand las Trais Lias.

La Val Müstair eira üna part da la Lia da la Chadè. — Plüna-

vant as colliettan l'an 1498 la Lia Grischa e quella da la Chadè cun set chantuns da la Confederaziun svizra: Turich, Lucerna, Uri, Sviz, Unterwalden, Zug e Glaruna. In quai occasiun as inscuntrettan ils rapreschantants da las valladas grischunas a Turich cun ils confe-

Di d'inviern a Lü

derats. Il delegà da la Val Müstair eira mastral Chasper Putatsch chi mettet seis sagè suot la charta d'allianza.

Nus train adimaint, cha la Lia da la Chadè avaiva surtut quella jada la survaglianza sur da l'administraziun dals bains temporals da l'ovais-chia e cha l'ovais-ch avaiva interlaschè d'impegnar o da vender parts da la Lia da la Chadè.

Cun quai fats avaina mussà via sün las duos grandas pussanzas chi influenzaivan il destin da nossa patria. Eir la Lia Grischa e quella da las Desch Drettüras servivan a listess böt, al cumbat cunter

las pussanzas feudalas, tscherchand da las rimplazzar tras il «stadi dals paurs suverans». (Friedrich Pieth.)

Da quaist andamaint nun as chattan la Val Müstair e las otras valladas da la Lia da la Chadè exclusas. Scha nus dain ün sguard sül Vallais, schi recugnuschaina — in principi — las istessas pussanzas. D'üna vart l'ovaischia e da l'otra il movimaint popular chi cumanzet da listess temp sco illa Lia da la Chadè. Sumgiaintas relaziuns regnaivan eir utrò. Uschè avaiava eir il Vallais infin al deperimaint da la Veglia Confederaziun duos potenzas chi as cumbatvaivan per la predominanza. In general as po constatar cha güst ils pajais alpins fütan ils ruotters da l'arandschamaint liberal e republican.

Da l'otra vart però nun as dais-cha invludar cha l'ovais-ch da Cuaira füt d'ürant il temp d'immez ün bain important elemaint constitutiv da l'imperi. El eira prinzi da l'imperi germanais. Sia gloria imperiala as basaiva impustüt sün l'agüd inviolabel dals prinzis spirituals, da las grandas abadias e las ovais-chias. In listessa masüra sco cha la Confederaziun svizra (a la quala appartgnaivan las Trais Lias sco terras aliadas) as distachaiva da l'imperi, as müdaiva eir la posiziun dals prinzi-ovais-chs da Cuaira. Els stavian però in stretta colliaziun culla chasa da Habsburg, tant plü cha eira reuschi als ducas d'Austria d'acquistar tuot il Tirol. Ün sguard sün l'andamaint general da quel temp lascha constatar, cha la proprietà da la chasa Habsburg cunfinaiva directamaing cun las Trais Lias. In quista situaziun füt la guerra da Chalavaina dals 22 mai 1499 cun sia gloriosa victoria ün success da summa importante. Quatras pudet gnir fermà l'avanzamaint imperial illas vals dal Rom e da l'En.

Per appredschar las difficultats chi stan in stretta colliaziun cul schlubgiamaint da 1762 as sto amo considerar la sfessadüra in Grischun tras las duos confessiuns; id ais perquai inclegiantaivel cha las simpatias da l'ovais-ch as drizzaivan vers la chasa imperiala, sco cha da l'otra vart aisa eir da pardunar scha'ls evangelics as tagnaivan vi da lur concretaivels dal Grischun e dals chantuns da Berna e Turich, ingio ch'els chattaivan bun sustegn.

Cun il precedaint vaina indichà la posiziun dal temp dal impegnamaint da la Val Müstair tras l'ovais-chia, cunter la quala seguit immediatamaing la cuntrattacha da la Val cun la protecziun da la Lia da la Chadè. Quaists fats memorabels vögl eu uossa provar da

Interiur da la baselgia da Sant Jon a Müstair

quintar in simpla fuorma a meis chars cumpatriots in Val Müstair ed als stimats lectuors rumantschs.

La vendita da la Val Müstair 1728

Nus cumanzain cun ün cuort riasunt dals fats memorabels. L'an 1728 offrit l'ovais-ch da Cuaira ils drets chi eiran amo restats a l'ovais-chia a l'imperatur Karl VI. Ovais-ch eira quella jada Ulrich (VII.) Federspiel chi derivaiva d'üna veglia famiglia da Domat, da la quala sortittan divers members chi expatriettan giò'l Tirol ed a Tarasp.

Il seguond cuntraent eira l'imperatur Karl VI., l'ultim rapreschant masculin da la chasa Habsburg. El agiva na be sco curatur dal possess da la famiglia imperiala a la quala appartgnaiva eir il cun-

Lai da Rims

tadi tirolais, e sco protectur da l'ovais-chia chi gniva da quel temp fermamaing opprimada da la Lia da la Chadè — ma in plü eir sco protectur da la clostra da muongias da Müstair. Davo plüs contrats, conferenzas da pasch e la liquidaziun da la guerra da successiun spagnöla, crodet il ducadi da Milaun a Karl VI. Per consequenza as preschantaiva il possess da la Val Müstair — sco plüssas jadas aint ill'istoria — fich desiderabel, e que causa sia famusa colliaziun tanter il Tirol e la Vuclina.

In sia charta a l'imperatur motivet l'ovais-ch la decisiun in muosand via, cha'ls abitants da la Val Müstair sajan «renitents e malobediants» invers el sco suveran dal pajais. Sainza dubi existiva üna lunga rischla da cuntrarietats. Da diversas chargias as avaiava la cumünanza valladra schlubgiada fingià l'an 1671; uschè gnittan ils drets da l'ovais-ch fermamaing restrints. Restats al eiran bainschi ils drets da cooperaziun pro las elecziuns dal magistrat. — Pacs mais davo sia offerta a l'imperatur pigliet l'ovais-ch Ulrich cumgià da quaist muond.

Duos divers puncts da cuntraversa ins-chürittan immediatamaing las relaziuns fingià periclitadas tanter ils partischans illas Trais Lias. Il prüm surstaiava l'elecziun d'ün nouv ovais-ch. Cun il ferm sustegn dal parti austriac gnit elet il canonic Josef Benedikt von Rost. Ma quaist nun eira Grischun ne da nom ne da pom, e perque staiava quaista elecziun in opposiziun cul uorden da la Lia da la Chadè, seguond il qual pudaiva gnir miss be ün indigen — que vuol dir ün nativ Grischun — sün la sopcha episcopala.

Que fet nosch sang e motivet animadas discussiuns chi manettan l'ultim a la cuntschainta intermediaziun da Glion, a la quala fütan clamats ils duos chantuns da Turich e Berna. Ma adonta da las lungas trattativas restet que a la veglia — pro l'elecziun surnomnada.

Intaunt as deraset in Grischun üna nouva inquietezza: la vendita dals drets da la Val Müstair. La Lia da la Chadè portet plant pro l'ambaschadur austriac e fet seguir lungs sforzs per far revocar il contrat. Ma adonta da tuottas intervenziuns e tuottas fadias gnit il contrat effetuà in fuorma autentica l'an 1734. El eira sur que oura amo mal redigi — i gnivan simplamaing manzunats drets da l'ovais-ch in general, sainza ingüns detagls.

Il predschi da cumpra importaiva 17 milli rentschs e füt garanti a l'ovais-ch culs fits tras buns pegns.

Id interessarà da savair che valor cha rapreschainta hozindi üna summa da 17 000 rentschs. Cumparativamaing as po quintar cun la valor da var 300 bunas e bellas vachas. Confruntand ils predschs dad hoz surlaschaina al stimà lectur da's far ün'idea da quaist grand

Fuldera cul Piz daint e Piz dora

import. Natüralmaing nun as das-cha survair cha quaista summa mai plü nu cumpigliaiva la valor ideala ida persa pel pövel. — A l'imperatur eira però reuschi da's impatrunir quattras da l'importanta via dal Vnuost tras la Val Müstair in Vuclina. Ma i para cha'l plaschair nun eira cumplet adonta dal success. Uschè aisa remarchabel, cha l'administraziun austriaca da la part superiura ed anteriura cun las chapitalas Friburg in Brisgovia ed Innsbruck nu pudaivan s'allegrar dal nouv acquist. Lur rapreschentants in Grischun s'almantai- van cun amarezza «cha in Val Müstair regna maluorden, cha vegnan commiss malfats, cha minchün as craja liber da chasti, cha la glied

nu renda omagi al prinzi, saja malobediinta e nu fetscha reverenzas a las autoritats sco chi avess toc seguond buna maniera».

Avant co entrar sün la questiun dal schlubgiamaint vulaina sclearir amo ün'otra dumanda. I's tratta düna vendita da drets suverans. — Nus dumandain: Eira quai üsit avant 200 ans, cha tals drets gnivan vendüts? — Plüs exaimpels muossan cha fuormalmaing eira que tuottafat pussibel. Nus algordain ad ün evenimaint chi capitet pacs decennis plü tard. A la regenza da Turich reuschit per exaimpel davo lungas ed insistantas trattativas d'acquistar da la chasa d'Austria, dal temp chi regnaiva l'imperatriza Maria Theresia, la suverenità d'alchünas comunitats vidvart Stein al Rain. Que gnit obtgnü cul böt d'arrundir il territori chantunal e metter our d'via diversas discordias chi provgnivan da las pretaisas da l'Austria in questions da gabellas. Eir scha que as tratta d'ün cas d'oter gener chi po be gnir congualà cun tuotta precauziun, schi muossa el tuottüna, cha avant il temp da Napuliun pudaivan tals marchats effettivmaing gnir avant. Bainschi eiran las premissas in quaists duos cas fich differentas. Pro'l cas da la Val Müstair aisa da constatar, cha quista appartgnaiva a la Lia da la Chadè, dimena ad üna pussanza republicana, chi s'avaiva sviluppada fermamaing ed eira dvantada ün elemaint dominant in Grischun. In sia termaziun fuormaiva la Val Müstair l'ündeschavla drettüra da la Chadè. Sia glied as resentiva libra, sco tuot ils oters convaschins da la Confederaziun retica. Els nomnaivan libramaing lur mastral e lur autoritats chi gnivan be fuormalmaing confirmats da l'ovais-ch da Cuaira. Uschè pudet que eir dvantar, cha l'an 1749 gnit elet in nom da las Trais Lias ün vaschin da la Val Müstair sco podestà dal cuntadi da Buorm. Podestà Jon Largiadèr nun avarà interlaschè da cumandar als sudets da quels contuorns. In tant cha in sia plü stretta patria regnaiva plü o main adüna inavant marmuogn e s'augmantaiva la «renitenza e la malobediensa» dals abitants. Quaists as avaivan viouts a la Lia da la Chadè e natüralmaing eir a la dieta da las Trais Lias, la quala s'avaiva intermissa cun tuotta energia. Il success füt cha fingià l'an 1732 l'ambaschadur austriac annunziet a la dieta da las Trais Lias, cha l'imperatur saja dispost dad annular il contrat da vendita; ch'el saja perinplet da dar tuottafat liber la Val Müstair — cunter rimbours. Bainschi, pretendava l'ambaschadur imperial, cha eir l'ovais-chia dess gnir indemnisada pels drets suverans scadüts.

Di d'instà a Valchava

La situaziun generala in Europa, la tendenza da s-chaffir bunas relaziuns cun las Trais Lias eiran ils motivs principals da quaista viouta. La vart imperiala as eira tuottafat consciainta, cha ün as cuntgnair massa stret s-chatschess ils Grischuns aint ils mans dals Frances, dimena da quel stadi chi faiva tras seis ambaschadur üna granda propaganda in Grischun e nüzziava mincha occasiun per provocar qua üna intervenziun cunter l'Austria.

Ushè eira per l'Austria il marchà da la Val Müstair da principi davent agravà cun üna ipoteka. Lapro gniva il fat, cha la posiziun da las Trais Lias s'avaiva rinforzada. Quaistas pigliaivan tant plü spraisa per la Val Müstair, causa cha la Dieta nun eira gnüda consultada pro las trattativas tanter l'ovais-ch e l'Austria. A quaists duos agravamaints s'associaivan la ferma voluntà e l'amur per l'inde-

pendenza dals abitants da Tschierv infin a Müstair. Schi — per quaists resistents paurs muntagnards existiva la ferma voluntà d'appartgnair a las Trais Lias. Ma eir illa politica eiran els admirabelmaing bain versats.

In fatscha a quaista perseveranza cumparan las intervenziuns da l'ovais-ch da Cuaira sco mal adattadas tentativas. Eir sch'el s'avaiva sgürà l'approvaziun dal chapitel da la catedrala e da la sopcha apostolica a Roma eira sia intenziun malfundada. Da l'otra vart as po incleger eir sia posiziun e sias tentativas da salvar il contrat cull' Austria. El as vezzaiva adüna plü redot in seis drets e stuvaiva «tmair da perder eir l'ultim'apparentscha da supremazia in Val Müstair». (Paul Foffa.)

Bainschi s'almaintan l'ovais-ch e sia glieud da la «malobediencia e renitenza» in Val Müstair; ma adonta da tuot nun eira la situaziun lönych brich uschè periclitada, cha que avess manà ad üna intervenziun estra o ad ün abattamaint sanguinus. Scha nus dain ün sguard sün otras parts da la Svizra, schi constataina cha tuot cuntrari a nossas relaziuns gniva da quel temp in oters lous ad insurrecziuns da la populaziun rurala, uschè giò'l Jura ed illa Leventina chi appartgnaiva al chantun Uri. Quia gnittan trattas sentenzas da mort e stendschantadas tuottas prouvas d'independenza.

Scha as cumpara quaists s-chüers evenimaints in otras cuntradas culs fats chi as sieuan pro la vendita e la liberaziun da la Val Müstair, schi as preschaintan quaists ultims bain quant plü supportabels. Nus pudain constatar, cha na be la Lia da la Chadè, ma eir la dieta da las Trais Lias as tratgnaivan — seguond vegl' üsanza — cul ovais-ch in maniera tuottafat curtaisa e gentila ed il resguardaivan sco cumpagn d'eguals drets. Bain üna eclatanta differenza cul temp da la guerra svabaisa! Quella jada üna guerra sanguinusa, 250 ans plü tard üna debatta sün via diplomatica tanter las Trais Lias e l'imperatur Karl VI. — Üna luotta tanter adversaris as dostand amenduos per lur posiziun chi s'inviaivan correspundenza diplomatica ed in convochand conferenzas.

Il stimà lectur as dumandarà, scha que nu füess stat plü prudaint, cha l'ovais-ch avess vendü seis drets directamaing a la Val Müstair tras la Lia da la Chadè. In quaista maniera al füessan crodats in man immediatamaing 17 000 rentschs. Id ais da considerar cha amenduos ovais-chs, tant Ulrich VII. da Federspiel, sco eir Josef Benedikt von

Rost, as laschaivan manar da motivs confessiunals-politics, in tscherchand tras la cessiun a l'imperatur da proteger ils abitants catolics da la Val Müstair e la clostra da San Jon. Lur premura d'assister a lur confessionals avet pro la transiziun dal 1728 ün'influenza decisiva.

Il schlubgiamaint dals 23 october 1762

I düret brav lösch infin cha'l schlubgiamaint füt accumulì. Fin già dal 1735 eiran remiss a l'imperatur trais quarts da la summa da cumpra, que chi muossa cha l'imperatur Karl VI. nu vulava insister sül possess dals drets da l'ovais-ch in Val Müstair.

In quaista situaziun entrettan ill'istoria europeica novas tensiuns politics e scumpigls guerrescs chi surpigliettan la priorità vers las questiuns cun la Val Müstair. La Frantscha s'avaiva darcheu ramassada ed eira ingaschada in cumbats cun l'Italia dal nord. Da l'otra vart as vezzaiva la chasa da Habsburg, intgnüda da cussalvar il possess da l'Ungaria. Qua murit Karl VI. El avaiva cun granda prevaia destinà sia figlia Maria Theresia sco successura sül trun; ma la giuvna suverana gniva contestada da tuottas varts. — La Prussia e la Baviera l'attachettan, e la perdita da la Silesia füt per Maria Theresia ün fat irrevocabel. Alura seguit la guerra da set ans cunter la Prussia, uschè cha la fatschenda cun la Val Müstair füt danouvmaing suspaisa. Pür dal 1762 as musset per las Trais Lias la pussibilità da pajar l'ultima rata da 4250 rentschs. Id as po imaginar, cha l'Austria avarà tut gugent in consegn quaista summa; ella eira nempe illa chüzza.

Il stimà lectur as dumandarà, perche cha passettan uschè blers ans infin cha'l documaint davart la transmissiun dals drets austriacs in Val Müstair gnit surdat a las Trais Lias. Dafatta Maria Theresia vulava in december 1742 savair, perche cha la recumpra nun eira amo realisada. L'ambaschadur austriac, il cunt von Welsberg, respundet a sia majestà davent da Cuaira, ch'el haja stüdgia tuot ils vegls documaints, e cha resultat il seguaint: «La Republica ha fingià pajà trais parts da la summa da 17 000 rentschs. La quarta part da 4250 rentschs offerischa quella da pajar in contant dalunga cha la vain remiss il contrat da cumpra cun la cessiun dals drets.» Ma adonta da tuot restet per intant tuot pro'l vegl. Seguond il contrat previs quella jada gniva pretais cha l'imperatur haja da surtour inavant la

protecziun (protectorium) da la baselgia e dals abitants catolics da Sa. Maria. Ma las Trais Lias nu pudaivan acceptar quaista cundiziun. — Que eira l'ovais-ch da Cuaira chi avaiava in ün memorial pronunzià invers il cunt von Welsberg il giavüsch, cha resta garanti a l'imperatur quaist protectorium. Il cunt von Welsberg scrivet a Vienna ch'el saja davu diversas retscherchas gnü a la conclusiun, cha per üna tala pretaisa nun existan ingüns motivs. Ma neir sün que nu resultet ingüna accordanza. Uschè passettan amo duos decennis, cun il success cha'l contrat da recumpra dal 1762 as restrendschiva plü be sül dret da l'ovais-ch vi dal dazi da Müstair e la chasa dal culuoster catolic a Sa. Maria. D'ün protectorium nun eira plü discuors.

Il documaint da l'imperatriza füt impalmà a la Republica da las Trais Lias in december dal 1762. Maria Theresia renunziet — scodit — süls drets in Val Müstair in Sur Chalavaina, appartgnand vivant a l'ovais-ch. Id as trattaiva dals privilegis «chi as rechattan sül territori da la Republica». Il documaint disch il seguaint:

«In acceptand e ratifichand quaist schlubgiamaint ed in surlaschand quaists privilegis in la megladra e vigurusa fuorma, per demuossar cun quai nos attachamaint eir per l'avegnir, nu vulains be surlaschar quaista recumpra a la Republica cun tuotta garanzia ed in impromettand da la vulair defender e proteger quella cunter scodün. Eir dess quaista nossa charta gnir surdatta a la Republica Grischuna cunter pajamaint da l'ultima rata e gnir extradada da nos extraordinari ambaschadur e cussglier da revisiun da l'Austria superiura ed anteriura, Rudolf Anton Barun von Buol.»

Il documaint da Maria Theresia porta la data: «In nossa chapitala e cità da residenza Vienna, ils 23 october 1762.» Il documaint ais segnà cun agen man da l'imperatriza, dal chancelier cunt Wenzel Anton von Kaunitz-Rittberg e dal cusglier da stadi Friedrich barun von Binder, lavuratur da Kaunitz per dumandas da la politica externa.

In quaista fuorma get l'important documaint, scrit sün pergamina, a l'ambaschadur da l'Austria in Grischun. Seis dignitari staiva in servezzan diplomatic imperial ed eira tras si' incumbenza d'ambaschadur bain cuntschaint eir pro'ls chantuns da Turich, Berna e Lucerna. Sia quittance, scritta cun agen man sün la pergamina da Maria Theresia porta la data dals 3 december 1762.

Il Rom chi schuschura sia eterna chanzun

Dain amo üna jada ün sguard inavo. In vista a las circumstanzas stuvet l'autur da quaistas lingias as restrindscher ad üna cuorta survista da l'istorgia da l'impegnamaint e dal schlubgiamaint.

In confrunt cun otras parts da la Confederaziun svizra giadet la Val Müstair — tant sco tuot il Grischun — üna posiziun favurizada. D'üna submissiun sco cha que ais stat il cas pro las chastlanias in otras cuntradas nun as po discuorrer. In general as trattaiva que be da privilegis. Tuottüna as sto cunvgnir, cha'l remarchabel arrandschamaint d'üna drettüra da la Lia da la Chadè cun las restanzas da drets dal Temp d'immez merita tuot respet.

Ella sta in connexiun cul cumbat cunter il feudalissem, que vuol dir, cunter la dominaziun da l'aristocrazia e dal principat. Il paur suveran staiva da quinder inavant sün agen terrain.

Lavuors da la Stüva da tessanda Val Müstair a Soncha Maria

Davo la memorabla recumpra passettan strusch tschient ans infin cha la Lia da la Chadè as schogliet dal tuot aint il nouv chantun Grischun. Ma amo hoz regnan aint il circol da Val Müstair restanzas da la veglia ündeschavla drettüra.

La situaziun da la Val al cunfin da las Trais Lias avet per consequenza, ch'ella gnit be massa suvent visitada da cumbats guerrescs. Davant noss ögls vezzain nus numerusas rotschas da guerriers chi passettan sur il Fuorn e portettan painas e cordöli illa val da sur Chavaina. — Que chi valet pels dis passats, que vala eir pels dis ventuors, il clam da Benedict Fontana:

«Hai frais-chamaing inavant meis mats,
cun mai es per ün hom da far,
que nun guardarai,
o hoz Grischuns e Lias o mai plü.»

Nos binderal

da Padrot Nolfi

L'exposiziun da l'istoria da la Val Müstair, chi preceda e chi füt redigida d'ün bain versà istoriograf, muossa cha avant duatschient ans ha glüschi sur la Val Müstair üna salüdaivla, clera staila. Ella manet nos pitschen pövelet our d'ün grand privel. Quaist resulta distintamaing our dals fats istorics. Els nu sun stats dramatics, ma bainschi zuond privlus per nossa Val Müstair. Que as vezza pür scha s'impaisa, cha la regenza d'Austria avaiva d'ürant las trattativas fat allontanar la crusch da cunfin tanter Müstair e Tuor. (Paul Foffa.) Cumparativmaing as po dir, cha d'ürant ils 44 ans dal 1728 infin al 1762 chaminet il binderal da nossa Val sün ün stret spi. Pac, bain pac, avessa mancà, ch'el füss crodà sur la spelma giò illas grandas chavorgias! Ma el nu sbugliet sia destinaziun. Seis ögls eiran drizzats sül piz ourasom il spi, il piz da la libertà. Cun granda sgürezza e sainza as laschar sviar proseguit el seis truoi infin ch'el arrivet cun stainta e fadia a seis böt. Ed aquia, süsom il piz, plantet el sia bindera, la bindera grischuna. Ch'ella possa sventular uschè lönch sco cha nossa pizza düra, ais nos giavüsch.